

Ogledni primjer pitanja u 1. kolokviju iz vjerojatnosti i statistike 2008/2009

1. Za skup podataka x_1, x_2, \dots, x_n :
 - (i) napišite formulu za aritmetičku sredinu i navedite značenje.
 - (ii) napišite formule za varijancu i standardnu devijaciju i navedite značenje.
 - (iii) napišite formule za korigiranu varijancu i standardnu devijaciju i navedite uporabu.
 - (iv) izračunajte sve za skup podataka 1,1,2,3,4,4,4,5.

2. (i) Definirajte i opišite eksponencijalnu razdiobu, nacrtajte grafove funkcija gustoće i distribucije.
(ii) Definirajte i opišite normalnu razdiobu i jediničnu normalnu razdiobu, nacrtajte grafove funkcija gustoće i distribucije.
(iii) Formulirajte, objasnite i grafički predočite pravilo *tri sigme*. Posebno za $X \sim N(5, 2^2)$.
(iv) Definirajte i opišite binomnu razdiobu.
(v) Definirajte i opišite Poissonovu razdiobu.

3. (i) Kako procjenjujemo očekivanje, a kako varijancu populacije?
(ii) Napišite formule i predočite interval pouzdanosti za očekivanje uz vjerojatnost $1-2p$, posebno ako je vjerojatnost 0.95.
(iii) Objasnite značenje intervala pouzdanosti.
(iii) Objasnite značenje nivoa signifikantnosti.

4. (i) Opišite i predočite crtežima provjeru hipoteze $\mu = \mu_0$ (uz razne alternativne hipoteze).
(ii) Opišite i predočite crtežima provjeru hipoteze $\mu_1 = \mu_2$ (uz razne alternativne hipoteze).
(iii) Zapišite formulu za χ^2_{exp} , za broj stupnjeva slobode, objasnite značenje kritične vrijednosti i predočite kritično područje pri testiranju *hikvadrat* testom.

5. (i) Navedite načelo na kojemu se zasniva metoda najmanjih kvadrata.
(ii) Zapišite funkciju cilja za linearnu vezu i podatke:

x_i	1	2	4	5	6
y_i	-2	1	8	10	13

 - (iii) Predočite grafički ove podatke i procijenite parametre.
 - (iv) Objasnite značenje koeficijenta korelacije.
 - (v) Izračunajte parametre i koeficijent korelacije za navedene podatke.

Rješenja

1. (i) $\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_n}{n}$. Značenje je prosječna vrijednost podataka, a fizikalno značenje je težište sustava masa na pravcu.

(ii) **Varijanca je prosječno kvadratno odstupanje od prosjeka:**

$$(s')^2 := \frac{(x_1 - \bar{x})^2 + (x_2 - \bar{x})^2 + \dots + (x_n - \bar{x})^2}{n}$$

Standardna devijacija uzorka s' je drugi korijen iz varijance uzorka:

$$s' := \sqrt{\frac{(x_1 - \bar{x})^2 + (x_2 - \bar{x})^2 + \dots + (x_n - \bar{x})^2}{n}}$$

I varijanca i standardna devijacija su mjere rasipanja podataka oko aritmetičke sredine (što je standardna devijacija veća, podatci su raspršeniji). Fizikalno značenje varijance je moment inercije sustava masa na pravcu.

(iii) **Korigirana varijanca**

$$s^2 := \frac{(x_1 - \bar{x})^2 + (x_2 - \bar{x})^2 + \dots + (x_n - \bar{x})^2}{n-1}$$

Korigirana standardna devijacija

$$s := \sqrt{\frac{(x_1 - \bar{x})^2 + (x_2 - \bar{x})^2 + \dots + (x_n - \bar{x})^2}{n-1}}$$

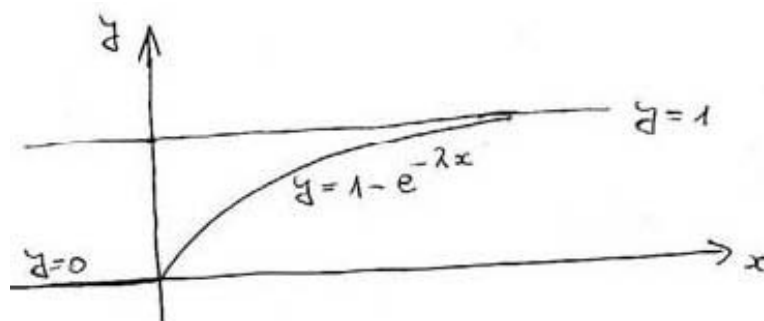
Korigirane varijanca i standardna devijacija imaju slične uloge kao i obična varijanca i standardna devijacija. Dodatno pomoću njih procjenjujemo varijancu i standardnu devijaciju populacije.

(iv) $\bar{x} = 3$, $(s')^2 = 2$, $s^2 = \frac{16}{7}$.

2. (i) Eksponencijalna razdioba $X \sim E(\lambda)$ je kontinuirana razdioba s parametrom λ (vrijedi $E(X) = 1/\lambda$); s funkcijom gustoće $f(x) := \lambda e^{-\lambda x}$, za $x > 0$:

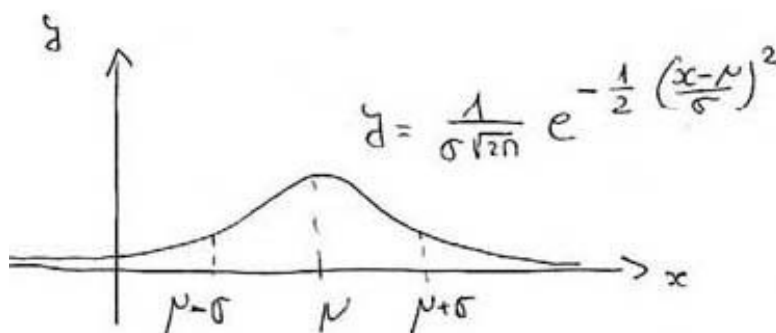
i funkcijom distribucije $F(x) = 1 - e^{-\lambda x}$, za $x > 0$:

Pojavljuje se (približno) pri mjerenju vremena između dviju poruka na nekoj adresi, vremena između dvaju uzastopnih kvarova na nekom uređaju i sl

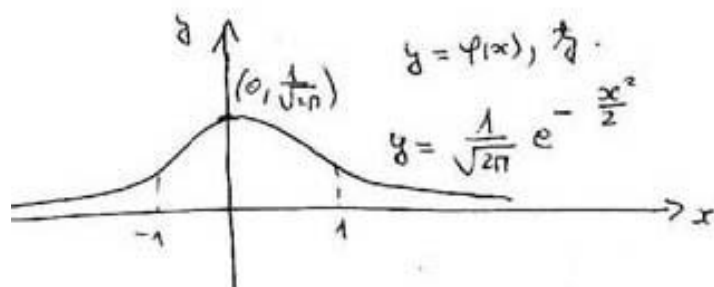
(ii) Normalna razdioba $X \sim N(\mu, \sigma^2)$ je kontinuirana razdioba s parametrima μ (ima značenje očekivanja) i σ^2 (ima značenje varijance). Pojavljuje se (približno) pri mjerenju mase, visine, inteligencije, prema njoj se ponašaju grješke pri mjerenju i sl.

Funkcija gustoće vjerojatnosti je $f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}}$:

a funkcija distribucije ne može se eksplicitno izraziti.

Jedinična normalna razdioba je $X \sim N(0, 1^2)$:

(iii) Vjerojatnost da slučajna varijabla $X \sim N(\mu, \sigma^2)$ poprimi vrijednost u intervalu $< \mu - 3\sigma, \mu + 3\sigma >$ približno je jednaka 1 (oko 0.997). Kraće,

$$p(\mu - 3\sigma < X < \mu + 3\sigma) > 0.997.$$

Slično treba napraviti i za *dva sigma* i *jedan sigma*.

Ako je $X \sim N(5, 2^2)$, onda je $\langle \mu - 3\sigma, \mu + 3\sigma \rangle = \langle -1, 11 \rangle$ itd.

(iv) Binomna razdioba $X \sim B(n, p)$ s parametrima n (u pravilu ima značenje broja izvođenja pokusa) i p (u pravilu ima značenje vjerojatnosti uočenog događaja) je diskretna razdioba

koja prima vrijednosti $i=0, 1, 2, \dots, n$ uz vjerojatnosti $p(X=i) = \binom{n}{i} p^i (1-p)^{n-i}$

U ovoj interpretaciji slučajna varijabla X registrira broj pojavljivanja uočenog događaja.

Vrijedi $E(X) = np$, $V(X) = np(1-p)$.

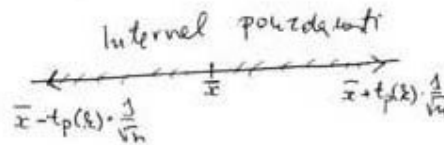
(v) Poissonova razdioba $X \sim P(a)$ s parametrom $a > 0$ (koji ima značenje očekivanja od X) je diskretna razdioba koja prima vrijednosti $i=0, 1, 2, \dots$ uz vjerojatnosti

$p(X=i) = e^{-a} \frac{a^i}{i!}$. Pojavljuje se pri brojenju poruka na nekoj adresi u fiksiranom vremenskom intervalu i sl.

3. (i) Očekivanje populacije procjenjujemo aritmetičkom sredinom uzorka \bar{x} (napisati formulu!!), a varijancu korigiranom varijancom uzorka s^2 (napisati formulu!!).

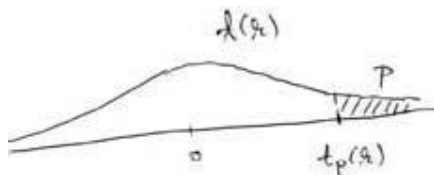
(ii) To je interval $\langle \bar{x} - z_p \cdot \frac{\sigma}{\sqrt{n}}, \bar{x} + z_p \cdot \frac{\sigma}{\sqrt{n}} \rangle$ (ako je poznata standardna devijacija

σ), odnosno $\langle \bar{x} - t_p(k) \frac{s}{\sqrt{n}}, \bar{x} + t_p(k) \frac{s}{\sqrt{n}} \rangle$ ako σ nije poznato, već ga procjenjujemo pomoću s iz n mjerenja:

Broj z_p određen je time što je površina ispod grafa funkcije jedinične normalne razdiobe od tog broje nadalje jednaka p .

Broj $t_p(k)$, ima svojstvo da je površina ispod grafa funkcije Studentove razdiobe $t(k)$, uz $k=n-1$ stupnjeva slobode, od tog broja nadalje jednaka p :

(iii) Interval pouzdanosti za očekivanje uz vjerojatnost $1-2p$ je simetrični interval oko \bar{x} u kojemu se s vjerojatnošću $1-2p$ nalazi nepoznato očekivanje μ . Na primjer, uz $1-2p=0.95$ u pripadnom bi se intervalu, pri velikom broju nezavisnih ponavljanja n mjerenja, očekivanje μ našlo približno u 95% slučajeva (a u odprilike 5% slučajeva palo bi izvan tako određenog intervala).

(iv) Nivo signifikantnosti (razina značajnosti) je broj α koji je vjerojatnost da se nula hipoteza H_0 odbaci, uz pretpostavku da je ona istinita. To je površina područja odbacivanja početne hipoteze. Obično se uzima $\alpha = 0.05$.

4. (i) Predpostavimo da je X normalno distribuirana slučajna veličina s očekivanjem μ i varijancom σ^2 .

Neka smo na osnovi n mjerenja dobili procjene:

\bar{x} za njeno očekivanje μ ,

s^2 za njenu varijancu σ^2 .

Testiramo hipotezu: $H_0: \mu = \mu_0$, gdje je μ_0 neka deklarirana vrijednost.

Prije toga trebali provjeriti hipotezu o bliskosti varijanaca. a nakon što testiranje varijanaca pozitivno prođe, možemo pristupiti testiranju očekivanja (iako se i tada može nastaviti, ali s drukčijim postupkom). Ima tri slučaja, ovisno o izboru alternativne hipoteze.

I slučaj (dvostrani t-test)

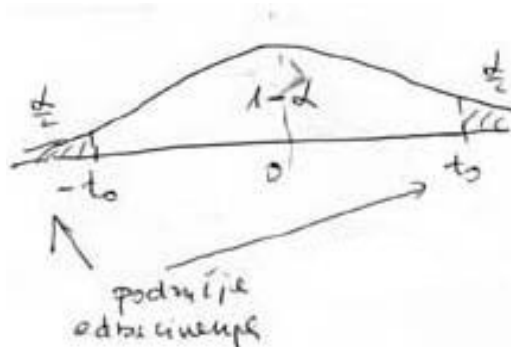
$H_0: \mu = \mu_0$

$H_a: \mu \neq \mu_0$

1. Računamo $t_{\text{exp}} = \frac{\bar{x} - \mu_0}{\frac{s}{\sqrt{n}}}$.

2. U tablici t-razdiobe određujemo kritičnu vrijednost $t_0 = t_p(k)$, ovisno o broju stupnjeva slobode $k=n-1$ i nivou signifikantnosti $\alpha = 2p$, što je obično 0.05.

3. Ako je $-t_p(k) < t_{\text{exp}} < t_p(k)$, hipotezu H_0 prihvaćamo, inače je odbacujemo:

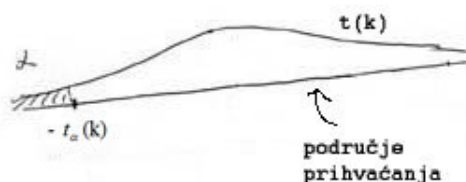

II slučaj (jednostrani t-test; provodimo ga u pravilu onda ako su svi rezultati mjerenja ili gotovo svi, manji od deklarirane):

$H_0: \mu = \mu_0$

$H_a: \mu < \mu_0$

Na razini značajnosti α , slutnju odbacujemo ako je $t_{\text{exp}} < -t_\alpha(k)$:

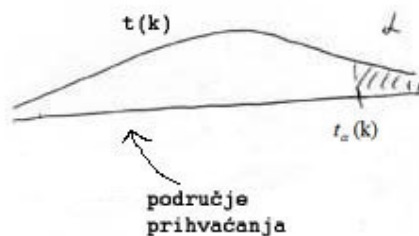

III slučaj (jednostrani t-test; provodimo ga u pravilu onda ako su svi rezultati mjerenja ili gotovo svi, veći od deklarirane):

$$H_0: \mu = \mu_0$$

$$H_a: \mu > \mu_0$$

Na razini značajnosti α , slutnju odbacujemo ako je $t_{\text{exp}} > t_{\alpha}(k)$:

(ii) Tom testu u pravilu prethodi F-test. Nakon što taj prođe nastavlja se s t-testom (testiranju očekivanja), tj. s testiranjem hipoteze:

$$H_0: \mu_1 = \mu_2 \text{ (nulta hipoteza)}$$

Gdje je μ_1 procijenjeno s \bar{x}_1 , a σ_1 s korigiranom standardnom devijacijom s_1 iz n_1 podataka, dok je μ_2 procijenjeno s \bar{x}_2 , a σ_2 s korigiranom standardnom devijacijom s_2 iz n_2 podataka

Hipoteza se, primjenom t-testa, provodi ovako:

1. Izračuna se:

$$t_{\text{exp}} = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{(n_1 - 1) s_1^2 + (n_2 - 1) s_2^2}{n_1 + n_2 - 2}} \sqrt{\frac{n_1 + n_2}{n_1 n_2}}}$$

gdje obično označavamo: $s_d = \sqrt{\frac{(n_1 - 1) s_1^2 + (n_2 - 1) s_2^2}{n_1 + n_2 - 2}} \sqrt{\frac{n_1 + n_2}{n_1 n_2}}$

2. Odredi se broj stupnjeva slobode $k=n_1+n_2-2$.
3. Prihvati se neki nivo signifikantnosti α (obično $\alpha=0.05$, ali može i $\alpha=0.01$ ili $\alpha=0.1$)
4. Odredi se se kritična vrijednost pomoću koje određujemo upada li izračunata vrijednost t_{exp} u kritično područje. Kritična vrijednost ovisi o nivou signifikantnosti α , o broju stupnjeva slobode (dakle o broju mjerenja), ali i o našoj kontrahipotezi koja može biti:
 - a) $\mu_1 \neq \mu_2$ (kad testiramo jesu li te dvije veličine jednake ili različite). Tada kritična vrijednost $t_0 = t_{\frac{\alpha}{2}}(k)$ ima značenje: $P(|t(k)| > t_0) = \alpha$, gdje $t(k)$ označava Studentovu (t-

razdiobu) uz k stupnjeva slobode. To je isto kao i da smo rekli da je $P(t(k) > t_0) = \frac{\alpha}{2}$.

Hipotezu prihvaćamo ako je $|t_{\text{exp}}| < t_0$ tj. ako je $-t_0 < t_{\text{exp}} < t_0$ (inače je odbacujemo).

- b) (koja ima smisla samo ako je $\bar{x}_1 > \bar{x}_2$).

Tada kritična vrijednost t_0 ima značenje: $P(t > t_0) = \alpha$, hipotezu prihvaćamo ako je $t_{\text{exp}} < t_0$, inače je odbacujemo.

c) $\mu_1 < \mu_2$ (koja ima smisla samo ako je $\bar{x}_1 < \bar{x}_2$).

Tada kritična vrijednost t_0 također ima značenje: $P(t > t_0) = \alpha$.

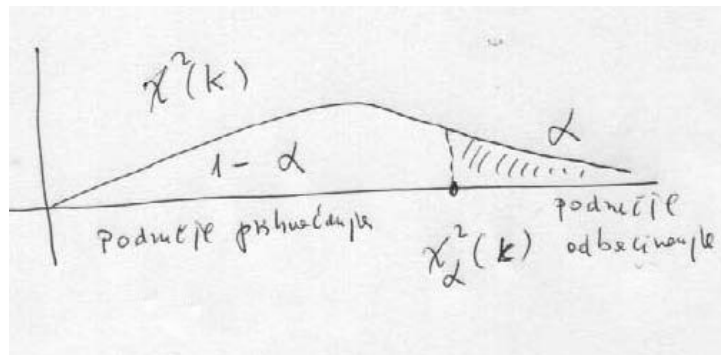
Hipotezu prihvaćamo ako je $t_{\text{exp}} > -t_0$, inače je odbacujemo.

(iii) Podatke grupiramo u L razreda. Pripadne frekvencije označimo s f_i . Uz pretpostavku (nula hipotezu) da se podatci ravnaju prema nekoj teoretskoj razdiobi, odredimo pripadne teoretske frekvencije f_{i1} . Kao mjera bliskosti eksperimentalnih i teoretskih podataka služi

$$\chi_{\text{exp}}^2 := \frac{(f_1 - f_{i1})^2}{f_{i1}} + \frac{(f_2 - f_{i2})^2}{f_{i2}} + \dots + \frac{(f_L - f_{iL})^2}{f_{iL}}$$

Hipotezu prihvaćamo na razini značajnosti α (obično je $\alpha = 0.05$) ako je $\chi_{\text{exp}}^2 < \chi_{\alpha}^2(k)$,

gdje je $k = L - 1 - l$ (l je broj parametara u teoretskoj razdiobi), a $\chi^2(k)$ je hi kvadrat razdioba s k stupnjeva slobode, a $\chi_{\alpha}^2(k)$ je broj iza kojega je ispod grafa funkcije gustoće od $\chi^2(k)$ razdiobe površina jednaka α :

5. (i) Metoda najmanjih kvadrata zasniva se na načelu da *suma kvadrata razlika eksperimentalnih i teoretskih podataka bude minimalna*.

Kraće, $\sum D_i^2 \rightarrow \min$, gdje je $D_i := y_i - f(x_i, a, b)$ odstupanje između eksperimentalnih i teoretskih podataka.

(ii) Tu je funkcija cilja $F(a, b) := \sum D_i^2$, dakle

$$F(a, b) = [-2 - (a \cdot 1 + b)]^2 + [1 - (a \cdot 2 + b)]^2 + [8 - (a \cdot 4 + b)]^2 + [10 - (a \cdot 5 + b)]^2 + [13 - (a \cdot 6 + b)]^2$$

(iii) pogledajte odgovarajuće mjesto u lekciji.

(iv) Koeficijent korelacije r je mjera linearne zavisnosti dviju veličina (dviju serija podataka). Taj je broj između -1 i 1. Ako je r blizu 1, to je visoka pozitivna, a ako je blizu -1 to je visoka negativna koreliranost. Ako je, pak, r blizu nule koreliranost je vrlo niska.

(v) Pogledajte formule i rješenje primjera u lekciji.